

«КАЗАННЕ...» СЫМОНА ВЫСОЦКАГА НА ПАХАВАННІ ЯНА СІМЯОНА АЛЕЛЬКАВІЧА

В. Ч. Качалка

У другой палове XVI ст. у Вялікім Княстве Літоўскім атрымліваюць вялікае распаўсюджанне друкаваныя funerальныя казанні. Панегірычны характар пахавальнай прозы, ідэалізацыя асобы памерлага набліжаюць жанр funerальнага казання да жыццёвай літаратуры. Раннія друкаваныя пахавальныя казанні 2-й паловы XVI ст. мелі большае пашырэнне менавіта сярод магнатаў беларускага паходжання, прычым найперш сярод кальвіністаў Радзівілаў. Побач з пахавальнымі казаннямі друкаваліся і казанні на гадавіну смерці, і нават свецкія пахавальныя прамовы.

Адным з самых ранніх друкаваных помнікаў пахавальных казанняў, прысвечаных магнатам, з'яўляецца «Казанне...» Сымона Высоцкага на пахаванні Яна Сімяона Алелькавіча, надрукаванае ў 1593 годзе [1]. Юрый, Аляксандр і Ян Сімяон Алелькавічы – тры браты, якія памерлі, будучы яшчэ маладымі мужчынамі, не пакінуўшы нашчадкаў, і ў выніку старажытны беларускі род Слуцкіх-Алелькавічаў перарваўся. Апошнія з мужчын праваслаўнага роду Алелькавічаў, Аляксандр і Ян Сімяон, падчас вучобы ў Заходняй Еўропе перайшлі ў каталіцтва. Іх брат Юрый памёр у праваслаўнай веры, а пры жыцці ўласнаручна перапісаў Слуцкае Евангелле. Апошняй прадстаўніцай роду стала дачка Юрыя – Соф'я, якая была шчодрай фундатаркай праваслаўных храмаў, жонкай Януша Радзівіла, яна далучана да ліку праваслаўных святых. Свой радавод Слуцкія-Алелькавічы вялі ад Вялікага князя Альгерда, таму прадстаўнікі роду маглі прэтэндаваць на вялікакняжацкі сталец. Адметна яшчэ і тое, што род Слуцкіх-Алелькавічаў меў сваім геральдычным знакам «Пагоню», дзяржаўны герб ВКЛ, эпіграму да якога напісаў Мацей Стрыйкоўскі [2]. Братам Алелькавічам былі прысвечаны яшчэ некалькі літаратурных твораў: «Кніжка аб выхаванні дзяцей» пратэстанскага багаслова Э. Глічнера, прысвечаны Юрыю і Яну Сімяону і «Катамерынон...» С. Калакоўскага [3; 4].

Ян Сімяон Алелькавіч памёр у 1592 годзе. Аўтарам казання на пахаванні Яна Сімяона Алелькавіча з'яўляецца айцец-езуіт Сымон Высоцкі. Ён быў аўтарытэтным святаром, пра што сведчыць яго дачыненне да выхавання сына Кацярыны Ягелонкі і шведскага караля Яна III Вазы – Жыгімонта, будучага караля Швецыі і Рэчы Паспалітай. Памёр Сымон Высоцкі ў 1622 годзе, пакінуўшы пасля сябе яшчэ некалькі літаратурных твораў тэалагічнага характару.

Казанне на пахаванні Яна Сімяона Алелькавіча досыць аб'ёмнае па памеры і займае 48 старонак. Ахітэктоніка тагачасных друкаваных funerальных казанняў была падобнай. Тытульная старонка ўтрымлівае

інфармацыю пра памерлага («Казанне на пахаванні яснавяльможнага князя яго мосці пана Яна Сімяона Алелькавіча, з Божай ласкі князя Слуцкага і Капыльскага etc. Апошняга з мужчын гэтай шаноўнай сям'і») [1; а. 1]. На адваротным баку тытульнай старонкі змешчаны родавы герб князеў Алелькавічаў «Пагоня». Далей ідзе прысвячэнне выдання Соф'і з Мельца (з Мялецкіх), жонцы памерлага князя Яна Сімяона. На наступнай старонцы размяшчаецца герб ордэна езуітаў і, нарэшце, уласна казанне. Яно пачынаецца з эпіграфа, узятага з кнігі Мудрасці Ісуса, сына Сірахава: «У супакоі памерлага супакой памяць аб ім, і суцешся на ім, на выхадзе духу яго» [5] (Сірах 38, 24).

Ва ўступе Сымон Высоцкі вобразна і эмацыйна разважае пра марнае захапленне дабротамі гэтага свету, якія ўраз робяцца непатрэбнымі, калі чалавек становіцца перад абліччам смерці, названай аўтарам «чарвём смерці». Вобраз «ненажэрнага чарвя» часта будзе паўставаць у пазнейшых funerальных творах іншых пісьменнікаў. «О падманлівая надзея смяротных, <...> о сляная прага ілжывых дабротаў, багацця, славы, і раскошы, як імкліва ад фальшывай весялосці да праўдзівага смутку многім ты адчыняеш брамы!» [1; а. 5 зв.] – усклікае святар, калі прамаўляе перад прысутнымі. Ва ўступе Сымон Высоцкі разважае таксама над мэтай казання, кажучы, што пахавальныя казанні служаць не так для памерлых, як для жывых. Святар таксама коратка распавядае, з якіх раздзелаў будзе складацца казанне і на што ў кожным з іх будзе звернута асаблівая ўвага.

Тэкст казання падзяляецца на тры часткі, кожная з якіх мае заглавак «Частка першая», «Частка другая» і «Частка трэцяя» і прысвечана пэўнай тэме. У **першай частцы** казання Сымон Высоцкі выкрывае зямное жыццё праз святло Божай праўды, кажучы, напрыклад на так званую мудрасць такім чынам: «мудрасць свету гэтага ёсць глупствам перад Панам Богам <...> чалавек не глядзіць (звяртае ўвагі), адкуль выйшаў і куды ідзе, бо мы ўсе з'яўляемся пілігрымамі ў гэтым свеце <...> пілігрым, як кажа св. Бернард, крочыць сваёй дарогай, не збочваючы ані ўправа, ані ўлева <...> па Айчыне ўздыхае, да яе спяшаецца, маючы ежу і адзенне, не хоча сябе абцяжарваць іншымі рэчамі» [1; а. 6 зв.]. Дарэчы, біблейскі вобраз пілігрыма, які св. Павел ужывае ў пасланні да Карынціянаў, вельмі часта выкарыстоўваўся ў funerальных казаннях. Сымон Высоцкі называе і сапраўднае багацце чалавека – тое, з чаго ён будзе мець праўдзівае жыццё, кажучы: «Пан Бог твой усім для цябе ёсць: будзеш яго спажываць, каб не быць галодным, будзеш яго піць, каб не мець смагі – усё будзеш мець, і Ён усім табою будзе валодаць, таму што ты і Ён будзеце адно» [1; а. 8 зв.]. Адначасова святар праводзіць паралель з гісторыяй ізраільскага народа, які разам з Майсеем блукаў па пустыні, а Бог клапаціўся пра іх і з дапамогай розных цудаў. Прыгожыя вобразы бурнага мора і карабля

выкарыстоўвае Сымон Высоцкі ў дачыненні да свету і зямнога жыцця чалавека: *«Таму дзеля Пана Бога давайце будзем пра сябе клапаціцца, як тыя на моры, калі ўздымаецца бура, пагарджаюць дарагім таварам і ўласнымі рукамі кідаюць яго ў мора, бо найбольшым з багаццяў лічаць сваё жыццё»* [1; а. 10 зв.].

Другая частка казання цікавая найперш у кантэксце пераходу князя Яна Сімяона з праваслаўя ў каталіцтва. Прысвечаны гэты раздзел тэалагічнаму абгрунтаванню існавання Чысца, месца часовага цягнення, куды трапляюць душы людзей для ачышчэння перад спатканнем з Богам. Падчас аргументацыі аўтар грунтуецца на Святым Пісанні, а таксама сцвярджае, што калі б не было Чысца, то Бог не быў бы Богам. Тлумачыць Сымон Высоцкі гэта тым, што справядлівы Бог павінен улічваць 3 станы чалавека падчас смерці: 1) без граху, 2) са смяротным грахам, 3) з несмяротным грахам. Святар падкрэслівае, што несправядліва было б асуджаць чалавека з несмяротным грахам на вечнае пакаранне ўроўні са смяротным грэшнікам. Таксама аўтар нагадвае пра вялікую Божую міласэрнасць, якую не варта змяншаць, калі чалавек шчыра імкнецца да Бога, хоць і мае несмяротныя (паўсядзённыя) грахі. Гэтая частка казання з'яўляецца палемічнай і выглядае цалкам натуральна ў кантэксце пашырэння ў канцы XVI – пачатку XVII ст. рэлігійнай палемікі. Дарэчы, нярэдка пахавальныя казанні ўтрымлівалі ў сабе элементы рэлігійных дыспутаў.

Трэцяя частка казання на пахаванні Яна Сімяона Алелькавіча прысвечана ўжо непасрэдна асобе памерлага князя. Сымон Высоцкі адразу папярэджвае, што, у адрозненні ад свецкага аратара, ён засяродзіць сваю ўвагу на хрысціянскіх дабрачыннасцях князя. Найперш аўтар распавядае пра паходжанне славатага роду. Пасля святар называе дабрачыннасці Яна Сімяона Алелькавіча – гэта вялікая пакора, шчодрасць (тут святар узгадвае вялікія грашовыя ахвяраванні на ўтрыманне касцёлаў, а таксама кажа пра фундацыю Люблінскага езуіцкага калегіума), князь вызначаўся міласэрнасцю, хрысціянскай любоўю. Не абмінае аўтар і таго факту, што ўсе продкі князя былі праваслаўнымі, але заўважае, што калі Ян Сімяон перайшоў у каталіцтва, то стаў палымяным абаронцам каталіцкай веры. Святар звяртае ўвагу прысутных на пышнасць пахавання, «апраўдвае» гэта тым, што і цар Саламон учыніў багатае пахаванне свайму бацьку цару Давіду, а нават ставіць у прыклад пачэснае пахаванне Езуса Хрыста. Таксама аўтар тлумачыць прысутным сімваліку дэкарацый: *«гэтыя два сімвалы, быццам бы розныя, чарната жалобы, якая ўсе сцены пакрывае, і ззянне вялікага мноства свечак, <...> азначаюць, што смерць справядлівых, хоць жорсткай з'яўляецца па сваёй прыродзе, аднак тое, што пасля яе наступае – шчаслівае і благаслаўленае жыццё – <...> надае смерці прыгожую прывабнасць»* [1; а. 26].

У канцы пахавальнага казання Сымон Высоцкі выкарыстоўвае цікавы мастацкі прыём – гэта «зварот» памерлага да прысутных: *«Усе верныя слугі і мае дарагія сябры, заўсёды памятайце аб тым, што сёння бачаць вашыя вочы, што я, будучы тым, кім быў, усё адначасна згубіў <...> вучыцеся на маім прыкладзе, каб не адкладалі на потым вашага Збаўлення, бо на свае вочы бачыце, што праўдзіва кажа Евангелле: “Так чувайце, бо не ведаеце ані дня, ані гадзіны” <...> Але асаблівым чынам ты, Божая сірата, мая мілая жонка, помні на мой суд, бо такі самы будзе і твой <...> і жыві на гэтым свеце так, каб сваім пабожным жыццём і шматлікімі добрымі ўчынкамі не толькі сабе рыхтавала дарогу да вечных дабротаў, але каб таксама і мяне, якога пры жыцці сапраўды кахала, не забывалася ратаваць перад Панам Богам»* [1; а. 28–28 зв.].

«Казанне...» Сымона Высоцкага на пахаванні Яна Сімяона Алелькавіча з’яўляецца помнікам старажытнай беларускай літаратуры, які паўстаў на мяжы эстэтыкі Рэнэсансу і Барока. Ён цікавы з пункту гледзішча гісторыка-літаратурнага вывучэння вялікага пласту funerальнай прозы XVI – XVII стст., а таксама – літаратуразнаўчага аналізу.

Літаратура

1. Wysocki, S. Kazanie na pogrzebie Jasnie Oświeconego Książęcia je[go] x[iażęcej] m[ości] pana pana Jana Symeona Olelkowicza z łaski Bożey Książęcia Słuckiego y Kopylskiego etc. Ostatecznego męskiej płci tey zacney y staradawney familiei potomka. Miane przez x[iędza] Symona Wysockiego, Societatis Iesu kapłana w kościele teyże Societatis w Lublinie 29 aprilu 1593 / Wilnia, 1593.
2. Strykowski, M. Na Herb W. Księstwa Litewskiego Pogonią y <...> książąt Słuckich <...>. Przez Macieia Strykowskiego do <...> książąt Słuckich Juria, Symeona y Alexandra Juriewiczow Olelkowiczow” / [b. m. i r. w].
3. Erazm Gliczner, E. Książki o wychowaniu dzieci barzo dobre, pożyteczne i potrzebne, z których rodzicy ku wychowaniu dzieci swych naukę dołożną wyczerpnąć mogą / Kraków, 1558.
4. Kołakowski, S. Cathemerinon księstwa słuckiego, z żałobliwym lamentem na pospieszną śmierć książąt słuckich: Jerzego, Simeona i Aleksandra / Wilnia, 1593.
5. Біблія / пер. У. Чарняўскага, Мінск 2012.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМАТИКА ИНСТИТУТА ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

М. Л. Квашевич

В белорусской лингвистике проблеме лингвистической экспертизы уделяется неоправданно мало внимания. В то же время эта сфера получила большое развитие за рубежом. За последние несколько лет количе-